

ARCHITEKTURA

CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS
ARCHITECTURE

WYDAWNICTWO
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

5-A/2010
ZESZYT 13
ROK 107
ISSUE 13
YEAR 107

KATARZYNA WĄTOR-KMITA*

DAWNE MEANDRY RZEKI SKAWINKI ZAPISEM DZIEJÓW MIEJSCA – KONCEPCJA PROJEKTOWA PARKU MEANDRÓW W SKAWINIE

FORMER WINDINGS OF SKAWINKA RIVER AS PLACE OF HISTORY WRITING – PROJECT CONCEPTION OF WINDINGS PARK IN SKAWINA

Streszczenie

Krajobraz to kompozycja ukształtowana przez naturę i człowieka na przestrzeni wieków. Analiza uwarunkowań historycznych oraz współczesnych terenu i otoczenia są podstawą do wykonania projektu aranżacji przestrzeni podkreślającej *genius loci*.

Koncepcja rozbudowy parku miejskiego w Skawinie wyraża tożsamość miejsca, wpływając na promocję regionu. Teren opracowania to fragment doliny rzeki Skawinki. Analiza map katastralnych, od czasów reformy józefińskiej po współczesność, wykazały historyczny charakter Skawinki, która przed regulacjami w XX w. tworzyła liczne zakola. Synteza zmieniającego się na przestrzeni wieków układu rzeki stała się inspiracją autorskiej koncepcji Parku Meandrów. Teren podzielony został na wnętrza krajobrazowe, zwane Meandrami: Dziejów, Zmysłów, Czasu, Cywilizacji, Natury. Tematyka wykreowanych wnętrzy jest ściśle związana z uwarunkowaniami terenu oraz jego relacją z otoczeniem.

Słowa kluczowe: genius loci, krajobraz, park publiczny, park rzeczny, meander, tożsamość kulturowa

Abstract

Landscape is nature and human composition created by centuries. Analysis of historical and present conditions of ground and surroundings are basis for creating project arrangements regarding space underlining *genius loci*.

Conception of park extension in Skawina rise as result of conditions analysis. Elaboration is about part of Skawinka river. Analysis showed historical character of Skawinka river as a river which meanders heavily and before its regulation in XX century it created many windings.

Synthesis of windings became basis for conception of Windings Park. The area was divided on landscape sections called: History Winding, Senses Winding, Time Winding, Civilization Winding and Nature Winding. Subject of created windings is related with landscape conditions and its relation with surroundings.

Keywords: genius loci, landscape, public park, river park, meander, cultural identity

* Katarzyna Wątor-Kmita, e-mail: katarzynawk@gmail.com.

KRAJOBRAZ CZYLI PROJEKTOWANIE W ZGODZIE Z GENIUS LOCI

Krajobraz to kompozycja wykreowana przez naturę i człowieka na przestrzeni wieków. Zmiany w ukształtowaniu terenu są zapisem dziejów miejsca, które odczytać można poprzez analizy map z różnych okresów pod względem komunikacyjnym, podziałów własnościowych, obiektów budowlanych, systemów wodnych oraz szaty roślinnej. Aby właściwie zinterpretować mapy, konieczne są wnikliwe studia historii miejsca. Wynik analiz jest syntezą historii krajobrazu.

Analizy uwarunkowań terenu w kontekście otoczenia przeprowadzone na bazie map i badań terenowych w połączeniu z otrzymaną syntezą historii krajobrazu, tworzą podstawę do wykonania projektu aranżacji przestrzeni wpisanej w krajobraz i podkreślającej jego *sacrum*. dopełnieniem jest program funkcjonalny, odpowiadający oczekiwaniom potencjalnych użytkowników terenu. Organizuje przestrzeń, a także stanowi opowieść o dziejach miejsca wyrażoną metafizycznie i symbolicznie. Język krajobrazu pełen jest aluzji i znaczeń, a do jego odczytania i zrozumienia angażowane są wszystkie zmysły. Przedstawione podejście do projektowania z uszanowaniem *genius loci*, uwzględnione zostało w autorskiej koncepcji projektowej rozbudowy parku miejskiego w Skawinie¹.

PARK MEANDRÓW OPowieścią O DZIEJACH Miejsca

Teren projektowanego Parku Meandrów obejmuje fragment doliny rzeki Skawinki, która 4 km dalej wpływa do Wisły. Znajduje się w centrum Skawiny, miasta graniczącego z Krakowem od strony południowo-zachodniej. Obszar objęty opracowaniem to istniejący park miejski oraz obecnie niezagospodarowany teren rozbudowy parku znajdujący się po południowej stronie wału przeciwpowodziowego. Z założeniem projektu było wydobycie *genius loci*, wyrażenie tożsamości Ziemi Skawińskiej w wykreowanej przestrzeni kulturowo-rekreacyjnej, poprzez podkreślenie historycznych układów przestrzennych i niematerialnych wartości kultury.

Zanim powstało miasto Skawina, istniała już nazwa przepływającej tędy rzeki Skawinki, pierwotnie zwanej Skauina. Znaczenie etymologiczne jej nazwy to „kręcić się”, co odpowiadało jej pierwotnemu charakterowi². W latach 1278–1564 Skawinka była rzeką graniczną między Księstwem Oświęcimskim a Królestwem Polskim³. Rzekę przecinał solny trakt handlowy wielicko-oświęcimski. Funkcjonowała tu komora celna, która niewątpliwie stała się załączkiem miasta. Początkowo na terenie przyszłego miasta rozwijały się wsie o charakterze protomiejskim. W 1364 r. nastąpiła lokacja Skawiny przez Kazimierza Wielkiego na mocy prawa magdeburskiego. Miasto ukształtowano na planie szachownicowym i otoczono murem. Powstał

¹ K. Wątor-Kmita, *Koncepcja rozbudowy Parku Miejskiego w Skawinie – Park Meandrów*, praca dyplomatowa, promotor: dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, prof. PK, współpromotor: dr inż. arch. Urszula Forczek-Brataniec, konsultacje specjalistyczne: prof. dr hab. Zbigniew Mirek, dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska, Kraków 2009.

² E. Kacperski, *Skawina*, Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa (NASK), portal Polska.pl [online], Polska.pl/Miasta w Dokumentie Archiwalnym/Skawina [dostęp: 20 października 2009], Dostępny w Internecie: <http://skawina.polska.pl/miastodzisiaj/index,Skawina,id,310089.htm>.

³ T. Dybeł, *Skawinka – rzeką graniczną*, Stowarzyszenie „Nasz Radziszów”, portal www.naszradziszow.com [online], Strona główna/Artykuły o Radziszowie/Skawinka – rzeką graniczną [dostęp: 28 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://www.naszradziszow.com/pl/art36.php>.

zamek posiadający osobny obwód obronny i wspólną z miastem fosę. Zamek został zburzony w czasie wojen szwedzkich (1655–1657), a w 1772 r. w ramach akcji porządkowania miasta w Zaborze Austriackim rozebrano mury miejskie. Reaktywacja terenu nastąpiła na początku XIX w., kiedy w mieście zaczęło działać TG Sokół. Sokolicy krzewili łączyli fizyczną i ducha walki w myśl hasła: „w zdrowym ciele, zdrowy duch”. Z ich inicjatywy na ruinach zamku kazimierzowskiego powstał gmach Sokola i otaczający go ogród w stylu precel garden⁴. W 1971 r. założenie parkowe zostało wpisane na listę zabytków województwa małopolskiego⁵. W 1996 r. rozbudowano park miejski, adaptując sąsiadujące starorzecze. W aktualnym MPZP Miasta i Gminy Skawina zarezerwowane są tereny przeznaczone pod dalszy rozwój parku⁶.

Podstawę do sporządzenia wytycznych projektowych stanowił zespół uwarunkowań charakterystycznych dla terenu i jego otoczenia analizowany Metodą Jednostek i Wnętrz Architektoniczno-Krajobrazowych (JARK-WAK), która pomogła określić wskazania projektowe integrujące krajobraz. Skawinka na przestrzeni wieków zmieniała swoje położenie, wijąc się licznymi meandrami. Dowodzą tego wyniki analiz map historycznych, relikty koryta rzeki czytelne w aktualnym podziale katastralnym oraz zachowane dziś starorzecza⁷. W połowie XX wieku nastąpiła regulacja rzeki, przez co utraciła swój pierwotny charakter. Na podstawie otrzymanej syntezy meandrów Skawinki powstała koncepcja Parku Meandrów. Ślady zakoli w dolinie Skawinki są zapisem dziejów miejsca. Teren opracowania podzielony został na wnętrza krajobrazowe, zwane Meandrami: Dziejów, Zmysłów, Czasu, Cywilizacji, Natury. Tematyka poszczególnych miejsc związana jest ściśle z uwarunkowaniami terenu oraz jego relacją z otoczeniem. Wykreowane wnętrza łączy aleja główna Parku Meandrów, będąca syntezą historycznych zakoli.

Meander Dziejów to teren obejmujący zabytkowy park z Sokółem oraz zaadaptowane starorzecze do wału przeciwpowodziowego. Jest obszarem najmniejszej ingerencji projektowej. Spełnia funkcję poznawczą historii miasta. Parking przy parku od strony ul. Żwirki i Wigury przeprojektowany został jako strefa wejścia do parku. Projektowany parking i zabudowa podkreśla historyczny układ z zaznaczeniem obrysu dawnego stawu, być może reliktu fosy miejskiej. W miejscu historycznego mostu na rzece zaproponowany został pomost jako symboliczne zaznaczenie miejsca przeprawy przez Skawinkę na solnym szlaku handlowym. Zastosowane zabiegi krajobrazowe mają na celu podkreślenie, wydobyć wartości historycznych i kulturowych świadczących o tożsamości lokalnej.

Przestrzeń **Meandra Zmysłów** obejmuje fragment doliny przewidziany w planach miejscowych pod lokalizację centrum hipoterapii. Stanowi pierwszy etap rozbudowy parku. Na fragmencie doliny stanowiącym obecnie teren otwarty zaprojektowany został tor wyścigów konnych z trybunami wpisanymi w skarpe.

⁴ Studium Historyczno-Urbanistyczne Skawiny, P.P. Pracownia Konserwacji Zabytków Oddział Kraków, Pracownia Dokumentacji Naukowo-Historycznej, Rok 1978-1979, materiały niepublikowane.

⁵ Ewidencja zabytkowych założeń ziemi Miasta Krakowa i województwa krakowskiego. Skawina, Park Miejski, Kraków, 1988 r., materiały niepublikowane ze zbiorów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie.

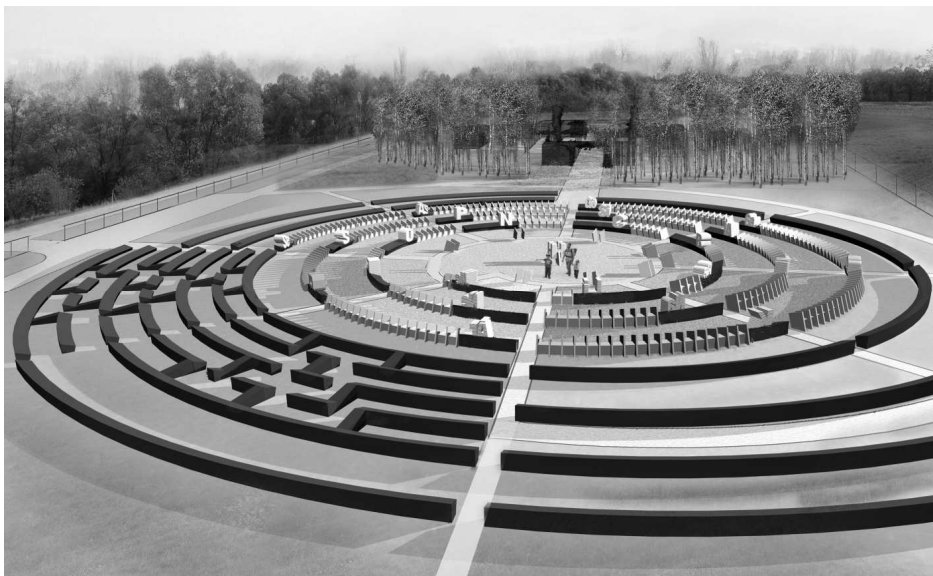
⁶ Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Skawina zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Skawinie nr IX N/310/06 w dniu 15 maja 2006 r.

⁷ Analizy historyczne wykonane na podstawie map katastralnych Skawiny z 1785 r., z przeł. XIX/XIX w. i z 1846 r. uzyskanych ze Zbiorów Kartograficznych Archiwum Państwowego w Krakowie.

Fontanna jako serce Meandru Zmysłów koresponduje z Ogirodem Zmysłów zlokalizowanym w s4siedztwie zabudowy stadniny z mysl4 o latwym dost4pie dla niepełnosprawnych. Jest to ogrođ sensoryczny, będu4cy uzupełnieniem zasadniczego programu hipoterapeutycznego.

Meander Czasu jest miejscem, gdzie rzeka pozostawiła najwi4cej śladów. Wydobyte zanikaj4cy dzisiaj starorzeczy i podkreślenie zmienności rzeki regularnymi ścieżkami, to krajobrazowa aranżacja, której motywem przewodnim jest przemijanie. Wzdłuż pierwszej ścieżki kwiaty kwitną wiosną wzdłuż drugiej latem, wzdłuż trzeciej jesienią. Kwiaty w odcieniach błękitu i fioletołu to symbol zmieniającego się układu rzeki, upływu czasu, pór roku. Zainstalowany w starorzeczu zegar wodny, kroplami odmierza upływaj4ce godziny. Teren dawnego kąpieliska betonowanego został przekomponowany i dostosowany do potrzeb przystani spływu kajakowego. Z Meandru Czasu kładka ukierunkowana osiowo na kominy elektrowni (symbol przejścia do cz4ści industrialnej) prowadzi do Meandra Cywilizacji.

Meander Cywilizacji znajduje się po stronie rzeki, gdzie rozwija się przemysł. W tej cz4ści park ma charakter industrialny. Centrum Meandru Cywilizacji stanowi Ogróđ cywilizacji (rys. 1), który składa się z trzech głównych sektorów tematycznych. Fantom Huty Aluminium zwi4zany jest z historią przemysłu, a w szczególności działalnością huty. Krajobrazowa Aranżacja Tablicy Mendelejewa przedstawia układ okresowy pierwiastków i ich wł4ciwości w sposób logiczny i łatwy do odczytania. Ekoprzestrzeń porusza problematykę pozyskiwania i wykorzystywania energii odnawialnej.

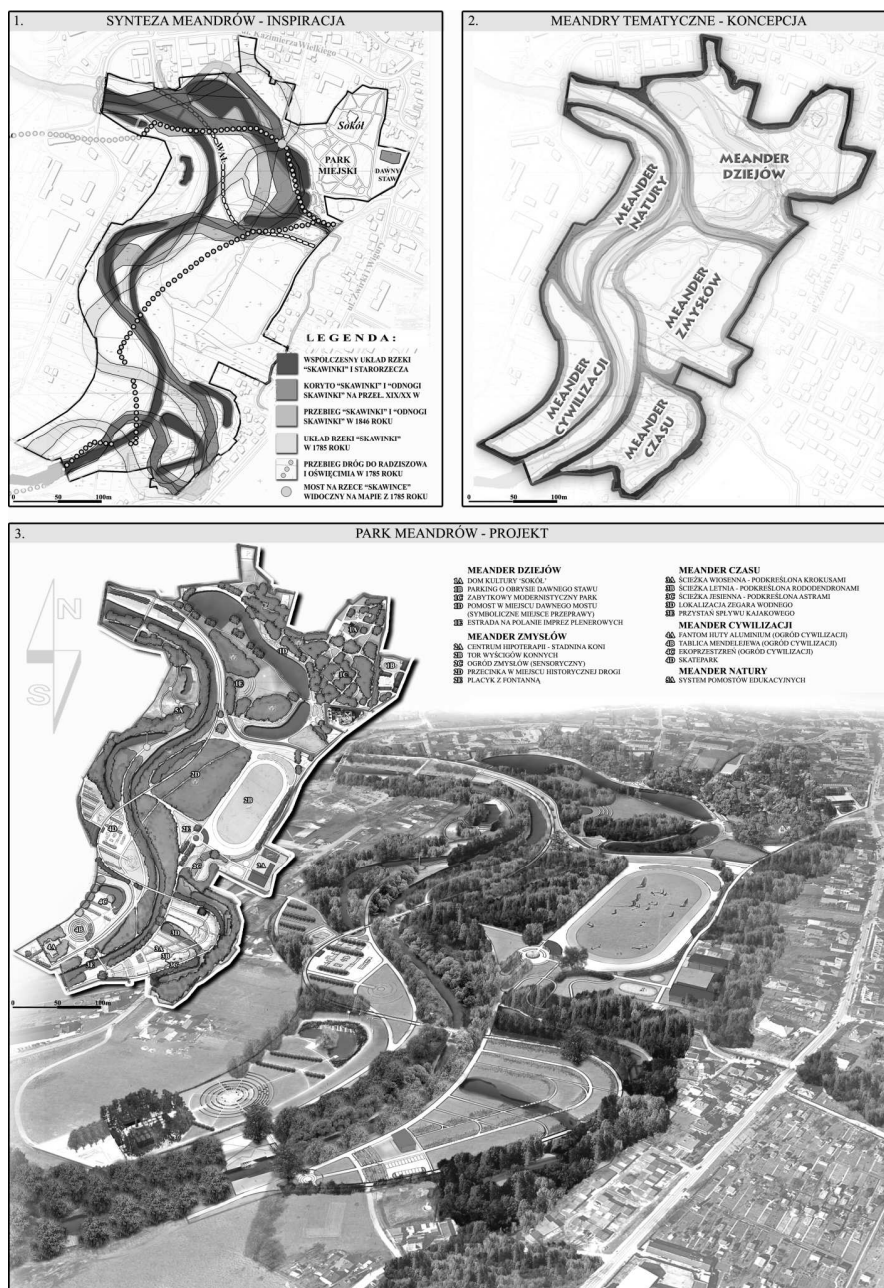

Rys. 1. Wizualizacja projektu Ogirodu Cywilizacji, na pierwszym planie Krajobrazowa Aranżacja Tablicy Mendelejewa, w tle Fantom Huty Aluminium, oprac. K. W4tor-Kmita

Fig. 1. Visualization of project Civilization Garden, at the front landscape arrangement of Mendelejew's Table, at the back Aluminium Factory. Elaboration K. W4tor-Kmita

Meander Natury jest terenem przyrodniczym, przez który przeprowadza system pomostów edukacyjnych z siedmioma przystankami tematycznymi. Teren po-

łączony jest z drugą stroną rzeki kładką pieszą, która prowadzi na wał przeciwpowodziowy w miejsce historycznego wpływu rzeczki Młynówki.

Rys. 2. Koncepcja projektowa Parku Meandrów w Skawinie, oprac. Katarzyna Wątor-Kmita

Fig. 2. Project conception of Windings Park in Skawina. Elaboration K. Wątor-Kmita

Meandry tematyczne powiązane są siecią ścieżek głównych *sectio* i dopełniających *ambulatio*. Ścieżki istniejące na terenie Meandru Dziejów, czyli obecnego parku, zachowują swój układ. Aktywny wypoczynek umożliwiają wytyczone szlaki turystyczne o urozmaiconym programie, jak ścieżki rowerowe, konne, piesze, a także tematyczne szlaki poznawcze, przyrodnicze, kulturowe, historyczne. Szlaki dzielą się na lokalne oraz ponadlokalne powiązane ze szlakami zewnętrznymi.

Układ zieleni podkreśla organiczny charakter założenia krajobrazowego. Przekład drzew symbolizuje przebieg historycznej drogi do Radziszowa z XVIII w. Podział łanowy pól, istniejący od wczesnego średniowiecza, podkreślają pasy śliwy tarniny (*Prunus spinosa*), gatunku charakterystycznego na miedzach w krajobrazie Polski.

Zbiorowiskiem naturalnym występującym w dolinie Skawinki jest łęg topolowo-wierzbowy (*Salici-Populetum*). Ze względu na charakterystyczny wielowarstwowy układ drzewostanu oraz obfitość pnączy jest namiastką dżungli, lasu higromegatermicznego nazywanego zielonymi płucami Ziemi.

PODSUMOWANIE

Koncepcja Parku Meandrów jest głęboko zakorzeniona w dziejach miejsca. Meandry snują opowieść o ziemi skawińskiej, uczą pełnego postrzegania świata wszystkimi zmysłami, skłaniają do refleksji nad przemijaniem, pokazują potęgę natury i pozycję człowieka w ekosystemie.

Park Meandrów aktywuje wspomniane wcześniej hasło „w zdrowym ciele, zdrowy duch”, którym posługiwali się ojcowie skawińskiej rekreacji – Sokoły. Projekt wpisuje się nie tylko lokalnie w środowisko Skawiny, ale również ponadlokalnie w Strategię Rozwoju Województwa Małopolskiego, której główne hasło brzmi: „Małopolska regionem (...) silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości i zachowującym tożsamość w integrującej się Europie”.

Genius loci to niematerialna wartość, która czyni przestrzeń indywidualną. Odczytanie najistotniejszych cech miejsca świadczących o jego tożsamości i zmaterializowanie ich językiem krajobrazu sprawia, że znaczenie metafizyczne staje się ogólnie dostrzegalne. Koncepcję Parku Meandrów współtworzy projekt krajobrazowy wraz z programem ideowym. Przestrzeń nabiera indywidualnego charakteru, jest dopełnieniem miasta, wyrazem tradycji, kultury, historii, z uszanowaniem *sacrum* przyrody.

BIBLIOGRAFIA

- BOGDANOWSKI J., GENGA W., WIĘCKOWSKA J., *Ewidencja zabytkowych założeń ziemi Miasta Krakowa i województwa krakowskiego. Skawina. Park Miejski*, materiały niepublikowane ze zbiorów Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, Kraków 1988.
- DYBEŁ T., *Skawinka – rzeką graniczną*, Stowarzyszenie „Nasz Radziszów”, portal www.naszradziszow.com [online], Strona główna/Artykuły o Radziszowie/Skawinka – rzeką graniczną [dostęp: 28 listopada 2009]. Dostępny w Internecie: <http://www.naszradziszow.com/pl/art36.php>.
- KUŚNIERZ-KRUPA D., *Geneza i rozwój Skawiny w średniowieczu na tle wybranych miast „kazimierzowskich” Ziemi Krakowskiej*, rozprawa doktorska, promotor: prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska, Kraków 2009.

Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Skawina zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Skawinie nr IX N/310/06 w dniu 15 maja 2006 r.

WAȚOR-KMITA K., *Koncepcja rozbudowy Parku Miejskiego w Skawinie – Park Meandrów*, praca dyplomowa, promotor: dr hab. inż. arch. Zbigniew Myczkowski, prof. PK, współpromotor: dr inż. arch. Urszula Forczek-Brataniec, konsultacje specjalistyczne: prof. dr hab. Zbigniew Mirek, dr inż. arch. Krzysztof Wielgus, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska, Kraków 2009.